

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-43>

УДК 658.14

Даценко Г.В.

Хмельницький національний університет

ОЦІНКА РИЗИКУ ЯК ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У роботі представлено послідовність із оцінки ризиків фінансової небезпеки, що включає в себе: 1) оцінку ідентифікованих ризиків на предмет їх настання за визначеними критеріями, що враховують вплив основної діяльності, юридичний, інформаційний та кадровий впливи; 2) визначення балів для критеріїв операційного ризику; 3) визначення загальної оцінки ризику (при співвідношенні ймовірності настання та прояву фінансового ризиків); 4) здійснення поетапної процедури пріоритетності об'єктів контролю за допомогою критеріїв оцінки кожного із факторів ризику (із використанням бальних оцінок та вагових коефіцієнтів), а також встановлення частоти проведення планових внутрішніх перевірок. Виходячи від індексу операційного ризику, суб'єкт господарювання повинен обрати відповідний метод реагування (унікнення ризику, прийняття ризику, зниження ризику).

Ключові слова: фінансова безпека, операційний ризик, ймовірність настання ризику, загальна оцінка ризику, метод реагування.

Datsenko Hanna

Khmelnitskyi National University

RISK ASSESSMENT AS THE BASIS OF IMPROVING THE ENTERPRISE'S FINANCIAL SECURITY

Summary. The comparative analysis of the methods used in risk assessment allowed to distinguish two scientific and methodological approaches to their assessment: qualitative and quantitative. The first one involves the identification of all possible risk factors for a business entity's business processes. The results of qualitative analysis are the starting point for quantitative analysis and allow to evaluate the economic state of the enterprise. The paper presents a sequence of financial risk assessment, which includes: 1) assessment of identified risks for their occurrence by defined criteria, taking into account the impact of the main activity, legal, information and personnel impacts; 2) determination of points for operational risk criteria; 3) determination of the overall risk assessment (when the ratio of the probability of occurrence and the manifestation of financial risks). According to the results of the survey, a very high operational risk of financial danger was established among the studied state machine-building enterprises (a minimum value of 25 points is characteristic for the State Enterprise Novator, State Enterprise Krasilovsky Aggregate Plant and a maximum value of 45 points – State Enterprise Shepetivsky Repair Plant); 4) implementation of a phased procedure for prioritization of control objects using the criteria of assessment of each risk factor (using points and weights), as well as establishing the frequency of scheduled internal audits, which is 4 times a year and corresponds to the risk index at the level of 84 with a very high priority level. Based on the operational risk index, the entity should choose the appropriate response method (risk avoidance, risk acceptance, risk mitigation). The most common of the four types of operational risk index impacts for state-owned engineering companies is the risk management approach using appropriate methods.

Keywords: financial security, operational risk, risk likelihood, overall risk assessment, response.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання переважна більшість суб'єктів господарювання стикаються з численними ризиками, які мають системний або несистемний, постійний або непостійний характер впливу. Перед керівництвом підприємств завжди постають питання з вірної ідентифікації ризиків, оцінювання ймовірності настання того чи іншого ризику, визначення впливу ризику на фінансовий та нефінансовий аспект діяльності підприємства. Тому основним завданням для ефективного менеджменту у сфері фінансової безпеки залишається розробка ефективних способів з реагування на ризики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження сутності фінансових ризиків та методології їх нейтралізації присвячені праці Бланка І.А., Вишнівської Б., Говорушко Т.А., Камінського А.Б., Коваленко Л.О., Ремньової Л.М., Крамаренко Г.О., Чорної О.Є., Токаренко Г.С., які зробили ґрунтовні дослідження в цій сфері.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз та узагальнення наукових джерел свідчить про відсутність єдиного підходу до оцінки ризику у сфері фінансової безпеки підприємства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є здійснення процесу оцінки ризику для прийняття ефективних управлінських рішень у сфері фінансової безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. Використовуючи результати експрес-аналізу різновидів ризиків фінансової небезпеки державними машинобудівними підприємствами; розглядаючи інформаційне наповнення складу аналітичних процедур під час впровадження внутрішнього аудиту витрат та доходів підприємства, методики аудиту фінансової звітності; досліджуючи застосування окремих процедур для забезпечення підтримки рівня безпеки формування фінансових результатів, вважаємо за потрібне зупинитися на визначенні значимості фінансових ризиків та ймовірності їх виникнення, тобто на процесі оцінки ризику фінансової небезпеки.

Проведений порівняльний аналіз методів, що використовуються під час оцінювання ризиків, дозволив виділити два науково-методичні підходи до їх оцінювання: якісний та кількісний [1–4]. Перший з них передбачає ідентифікацію всіх можливих факторів ризику бізнес-процесів суб'єкта господарювання. Результати якісного аналізу є вихідною базою для проведення кількісного аналізу та дає змогу оцінити економічний стан підприємства.

Після визначення ризиків здійснюється їх оцінка щодо ймовірності настання події, що призводять до появи ризиків (оцінка ймовірності) та розміру їх наслідків (оцінка впливу) на досягнення підприємством визначених цілей. Оцінка ймовірності передбачає визначення можливості виникнення ризику, а оцінка впливу – фінансові та нефінансові наслідки для підприємства у випадку настання ризику. Оцінка впливу є більш складним процесом, ніж оцінка ймовірності, незважаючи на важливість проведення таких оцінок при оцінюванні ризиків. Рівень ризику визначається за допомогою присвоєння ризикам відповідних балів. Оцінка ідентифікованих ризиків здійснюється на предмет ймовірності їх настання за визначеними критеріями, табл. 1.

На нашу думку, для оцінки впливу необхідно розробити окремі критерії, зокрема: 1) вплив основної діяльності – ступінь впливу ризику на реалізацію підприємством завдань та функцій, досягнення нею цілей; 2) юридичний вплив – виникнення ризику може призводити до порушень вимог законодавства, застосування фінансових санкцій, штрафів тощо; 3) інформаційний вплив – звітна інформація, яка представлена користувачам, містить суттєві відхилення і не відповідає дійсності; 4) кадровий вплив – неефективна робота керівництва та колективу підприємства, що відображається в недотриманні коштів / майна (упущених вигод); неефективного використання коштів і майна, непродуктивних витрат. Враховуючи вищевказані критерії оцінки впливу, необхідно для них здійснити присвоєння балів, табл. 2.

Загальна оцінка ризику (загальний бал) визначається шляхом множення оцінки ймовірності та оцінки впливу, інформація про що відображається у табл. 3.

У табл. 3 ризики з рівнем від 1 до 4 вважаються «низькими» – ризик вважається прийнятним, з рівнем від 5 до 9 – «середні» ризики, з рівнем від 10 до 14 – «високі» ризики та з рівнем від 15 до 20 – «дуже високі» ризики.

З метою оцінки операційного ризику фінансової безпеки державних машинобудівних підприємств, враховуючи проведене анкетування,

серед 19-ти експертів, представників та фахівців у машинобудівній галузі, встановлено, що серед всіх досліджуваних підприємств (з мінімальним значенням 25 балів – ДП «Новатор», ДП «Красилівський агрегатний завод» та максимальним значенням 45 балів – ДП «Шепетівський ремонтний завод») спостерігається дуже високий операційний ризик фінансової безпеки, табл. 4.

На нашу думку, після оцінки операційного ризику фінансової безпеки державних машинобудівних підприємств, необхідно здійснити поетапну процедуру визначення пріоритетності об'єктів контролю за допомогою критеріїв оцінки кожного фактору ризику (із використанням бальних оцінок та вагових коефіцієнтів), а також встановлення частоти проведення планових внутрішніх перевірок.

Так, перший етап – визначення балів для факторів ризику передбачає, що після визначення факторів ризику здійснюється їх оцінка через призму визначених критеріїв за кожним фактором ризику та йому присвоюється бал від 1 до 4 (1 – низький, 2 – середній, 3 – високий, 4 – дуже високий). Присвоєння балів відбувається шляхом оцінки кожного фактору ризику (А – Н).

Другий етап – визначення показників вагомості за кожним фактором ризику. Показники вагомості використовуються для ілюстрації відмінностей різних факторів ризику, оскільки не всі фактори ризику однаково важливі. Показники вагомості можуть визначатися, у тому числі за результатами консультацій з керівництвом. Показникам вагомості надається значення від 1 до 5 (1 – мінімальний, 5 – максимальний).

Третій етап – розрахунок індексу ризику шляхом поєднання показника невагомості та балу, який наданий фактору ризику. Індекс ризику використовується для виявлення об'єктів контролю з «дуже високим», «високим», «середнім» та «низьким» ступенем пріоритетності.

Четвертий етап – пріоритетність дослідження об'єктів контролю. Визначений в попередньому етапі індекс ризику використовується для визначення об'єктів аудиту з відповідним ступенем пріоритетності з метою визначення періодичності проведення планових внутрішніх перевірок:

Ступінь пріоритетності	Індекс ризику	Періодичність перевірок
дуже високий	від 61 до 84	4 рази на 1 рік
високий	від 46 до 60	3 рази на 1 рік
середній	від 30 до 45	2 рази на 1 рік
низький	до 30	1 раз на 1 рік

Таблиця 1

Рівні ймовірності настання ризику

Рівень	Критерії ймовірності настання ризику	Бал
Рідко / Майже не можливо	Ймовірність виникнення дуже низька (з вірогідністю 0–20%)	1
Малоймовірна	Ймовірність виникнення віддалена (з вірогідністю 21–40%)	2
Середня	Ймовірність виникнення у майбутньому (з вірогідністю 41–60%)	3
Можливо	Ймовірність виникнення протягом одного-двох років (з вірогідністю 61–80%)	4
Часто / Очікується	Зараз існує або очікується (з вірогідністю 81–100%)	5

Джерело: [5]

Таблиця 2

Визначення балів для критеріїв впливу операційного ризику

Рівень (бал)	Вплив основної діяльності	Юридичний вплив	Інформаційний вплив	Кадровий вплив
1	2	3	4	5
Низький (1)	Обмежене або мінімальне зниження спроможностей може заважати продовженню виконання завдань та функцій за одним напрямом діяльності. Швидке відновлення у роботі	Суттєве порушення вимог законодавства можуть призвести до зниження довіри з боку громадськості на місцевому рівні. Період відновлення довіри є коротким. Фінансово-матеріальний вплив нижче 100 тис. грн.	Обмежена кількість працівників, які ведуть облік та здійснюють контрольні функції витрат підприємства. Не ведення рахунків 8 класу при відсутності будь-яких реєстрів формування витрат за елементами	Діяльність або бездіяльність менеджерів технічного рівня у одному підрозділі може призвести до затримки у роботі цього підрозділу
Середній (2)	Суттєве зниження / втрата спроможностей може заважати продовженню виконання завдань та функцій за одним або декількома напрямками діяльності. Швидке відновлення у роботі	Несистематичні факти шахрайства / корупції у невеликих масштабах можуть призвести до зниження довіри з боку громадськості на центральному рівні. Період відновлення довіри є коротким або помірним. Фінансово-матеріальний вплив вище 100 тис. грн. та нижче 500 тис. грн.	Перенесення значних обсягів даних з первинних документів до аналітичного та синтетичного обліку, а також з головної книги до фінансової звітності без використання автоматичних та автоматизованих засобів. Відсутність наказу про облікову політику й організацію системи внутрішнього контролю. Відсутність на підприємстві або недостатнє поновлення нормативно-правової бази, періодичних видань та участі у семінарах щодо змін у законодавстві	Діяльність або бездіяльність менеджерів технічного рівня у одному підрозділі може призвести до суттєвих збоїв у роботі цього підрозділу
Високий (3)	Значне зниження / втрата спроможностей може заважати продовженню виконання завдань та функцій за одним або декількома напрямками діяльності. Повільне відновлення у роботі	Системні факти шахрайства / корупції можуть призвести до зниження довіри з боку громадськості або важливих партнерів на центральному та міжнародному рівнях. Період відновлення довіри є помірним. Фінансово-матеріальний вплив вище 500 тис. грн. та нижче 1 млн. грн.	Відсутність поділу функцій серед працівників при комп'ютерній обробці інформації про витрати. Можливість легкого несанкціонованого доступу або зміни облікової інформації про витрати в єдиній базі даних. Подання обліково-аналітичної інформації у форматі великої бази даних може призвести до перекозачень або втрати фрагментів даних.	Діяльність або бездіяльність менеджерів управлінського рівня у одному підрозділі може призвести до значних збоїв у роботі цього підрозділу
Дуже високий (4)	Відсутність можливості продовжувати звично виконувати завдання та функції. Повсюдний збій за всіма напрямками діяльності. Повільне відновлення у роботі	Існування фактів шахрайства / корупції у великих масштабах може призвести до втрати довіри з боку громадськості або важливих партнерів на центральному та міжнародному рівнях. Період відновлення довіри є тривалим. Фінансово-матеріальний вплив вище 1 млн. грн.	Низька кваліфікація обліковців, що займаються об'єктом – витрати підприємства	Діяльність або бездіяльність менеджерів інституційного рівня у одному підрозділі може призвести до значних збоїв у роботі цього підрозділу

Джерело: складено автором самостійно

Таблиця 3

Матриця оцінки ризиків

Рівень (бал)		Ймовірність					
		Рідко / Майже не можливо	Малоймовірна	Середня	Можливо	Часто / Очікується	
		1	2	3	4	5	
Вплив	Низький	1	Низький (1)	Низький (2)	Низький (3)	Низький (4)	Середній (5)
	Середній	2	Низький (2)	Низький (4)	Середній (6)	Середній (8)	Високий (10)
	Високий	3	Низький (3)	Середній (6)	Середній (9)	Високий (12)	Дуже високий (15)
	Дуже високий	4	Низький (4)	Середній (8)	Високий (12)	Дуже високий (16)	Дуже високий (20)

Джерело: [5]

Таблиця 4

**Результати оцінки операційного ризику фінансової небезпеки
державних машинобудівних підприємств**

№ з/п	Назва підприємства	Вплив основної діяльності		Юридичний вплив		Інформаційний вплив		Кадровий вплив		Загальний бал
		Вплив	Ймовірність	Вплив	Ймовірність	Вплив	Ймовірність	Вплив	Ймовірність	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	ДП «Новатор»	2	4	2	4	1	3	2	3	25
2	ДП «Красилівський агрегатний завод»	3	3	1	1	2	3	3	3	25
3	ДП «Шепетівський ремонтний завод»	1	1	2	4	4	4	5	4	45
4	ДП «Науково-технічний комплекс «Завод точної механіки»	2	3	3	3	3	4	4	3	39
5	ДП «45-ий експериментальний механічний завод»	3	3	4	4	1	1	1	1	27

Джерело: складено автором самостійно

Таблиця 5

**Узагальнена інформація процедури визнання пріоритетності об'єктів контролю
на основі проведеного анкетування**

І. Група ризику							
А. Контрольне середовище		В. Сформовані цілі підприємства		С. Процес реалізації (збуту)		D. Процес придбання	
Фактор	Бал	Фактор	Бал	Фактор	Бал	Фактор	Бал
1	1	1	4	1	4	1	2
2	2	2	3	2	3	2	2
3	4	3	2	3	3	3	4
4	3	4	2	4	3	4	2
5	3	5	2	5	3	5	3
6	3	6	2	6	2	6	1
–	–	7	3	7	3	7	2
–	–	8	3	8	2	8	2
–	–	9	2	9	2	9	2
–	–	10	3	10	1	10	3
–	–	11	2	–	–	11	2
–	–	–	–	–	–	–	–
Е. Процес інвестування		F. Процес управління запасами		G. Процес управління активами		H. Процес управління персоналом	
1	2	1	3	1	3	1	3
2	4	2	1	2	2	2	3
3	3	3	3	3	3	3	4
4	3	4	4	4	4	4	1
5	3	5	3	5	3	5	3
6	1	6	2	6	2	6	2
–	–	7	2	7	2	–	–
–	–	–	–	8	1	–	–
II. Показники вагомості факторів ризику							
А. Контрольне середовище							1
В. Сформовані цілі підприємства							4
С. Процес реалізації (збуту)							5
D. Процес придбання							2
Е. Процес інвестування							3
F. Процес управління запасами							2
G. Процес управління активами							2
H. Процес управління персоналом							2
III. Розрахунок індексу ризику:							
$\text{Індекс ризику} = (A \times 1) + (B \times 4) + (C \times 5) + (D \times 2) + (E \times 3) + (F \times 2) + (G \times 2) + (H \times 2) =$ $= (4 \times 1) + (4 \times 4) + (4 \times 5) + (4 \times 2) + (4 \times 3) + (4 \times 2) + (4 \times 2) + (4 \times 2) = 84$							

Джерело: складено автором самостійно

Отже, результати поетапної процедури визначення пріоритетності об'єктів контролю за допомогою критеріїв оцінки кожного фактору ризику (із використанням бальних оцінок та вагових коефіцієнтів) представлені в табл. 5 дозволяють встановити частоту проведення внутрішніх перевірок серед державних машинобудівних підприємств як 4 рази на рік, що відповідає значенню індексу ризику на рівні 84 зі ступенем пріоритетності «дуже високий».

Оцінку операційного ризику фінансової безпеки державних машинобудівних підприємств можна вважати спільною рисою при співвідношенні компонентів елементів внутрішнього контролю на основі методичного забезпечення (табл. 2). Після здійснення оцінки ризику пропонують приймати рішення про механізм розгляду ризику, а ISSAI 9100 Міжнародні стандарти вищих органів аудиту «Керівництво до стандартів внутрішнього контролю в державному секторі» [6] – здійснювати оцінку готовності до прийняття ризику та розробку дій по реагуванню ризиків. Дані підходи мають спільні ознаки із процеду-

рою реагування на ризики, передбачені моделлю управління ризиками COSO-ERM. Зокрема керівництво державних машинобудівних підприємств, виходячи від індексу операційного ризику обирає метод реагування на ризик, а саме: 1) уникнення ризику уникнення ризику (у тому числі відмова від ризикової операції чи активу); 2) прийняття ризику (за умов, коли ризики можуть бути компенсовані сподіваним прибутком); 3) зниження ризику, включаючи диверсифікацію, лімітування ризикових позицій, хеджування; 4) передача ризику шляхом зовнішнього страхування.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз показав, що за сучасних умов підвищення фінансової безпеки суб'єктів господарювання, визначення значимості фінансових ризиків та ймовірності їх виникнення можливе в процесі оцінки ризику фінансової безпеки, що складається із послідовних чотирьох напрямів. Перспективні досліджень автора полягають у подальшому розробленні чітких заходів з реагування на виявленні ризику.

Список літератури:

1. Шумилова В.М. Выбор оптимальной методики оценки финансовых рисков для нефтегазодобывающих организаций. *Проблемы современной экономики*. 2010. № 3. С. 251–256.
2. Каверіна Н.О. Науково-методичні підходи до аналізу та оцінки ризиків інноваційної діяльності. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2014. № 3. С. 74–79. URL: [http://nbuv.gov.ua/jpdf/text_2014_5\(3\)_11.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/text_2014_5(3)_11.pdf) (дата звернення: 22.09.2019).
3. Караева Н.В., Войтко С.В., Сорокіна Л.В. Ризик-менеджмент сталого розвитку енергетики: інформаційна підтримка прийняття рішень : навч. посібник. Київ : Альфа Реклам, 2013. 308 с.
4. Леонов С.В. Економічний ризик : методи оцінки та управління : навч. посібник / під заг. ред. Т.А. Васильєвої, Я.М. Кривич. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 208 с.
5. Методологічні вказівки з внутрішнього аудиту в державному секторі України / Європейський інститут державного управління та аудиту. Київ, 2016. С. 146.
6. Посібник для звітності по ефективності внутрішнього контролю: досвід вищих органів аудиту в галузі впровадження і оцінки внутрішнього контролю / Секретаріат Комітету професійних стандартів. Копенгаген, 2002. С. 38. URL: <https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/content/documents/others/ISSAI/ISSAI-9110-RU.pdf> (дата звернення: 22.09.2019).

References:

1. Shumylowa, V.M. (2010). Vybir optymal'noy metodyky otsinky finansovykh ryzykiv dlya naftohazovdobuvnykh orhanizatsiy [Choosing the optimal methodology for assessing financial risks for oil and gas companies]. *Problemy suchasnoy ekonomiky*, vol. 3, pp. 251–256.
2. Kaverina, N.A. (2014). Naukovo-metodychni pidkhody do analizu ta otsinky ryzykiv innovatsiynoyi diyal'nosti [Scientific and methodological approaches to the analysis and evaluation of risks of innovative activity]. *Scientific Journal «ScienceRise»*, vol. 3, pp. 74–79. Available at: [http://nbuv.gov.ua/jpdf/text_2014_5\(3\)_11.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/text_2014_5(3)_11.pdf) (accessed 22 September 2019).
3. Karaeva, N.V., Voitko, S.V., & Sorokina, L.V. (2013). *Ryzhik-menedzhment staloho rozvytku enerhetyky: informatsiyna pidtrymk pryynyattya rishen'* [Risk-management of sustainable energy development: information support for decision-making]. Kiev: Alpha Advertising. (in Ukrainian)
4. Vasilyeva, T. A., Leonov, S.V., & Kryvych, Ya.M. (2015). *Ekonomichnyy ryzhik : metody otsinky ta upravlinnya* [Economic risk: methods of assessment and management: training. manual]. Sumy: DVBS "UABS NBU". (in Ukrainian)
5. Yevropeys'kyi instytut derzhavnoho upravlinnya ta audytu (2016). *Metodolohichni vkazivky z vnutrishn'oho audytu v derzhavnomu sektori Ukrayiny* [Methodological guidance on internal audit in the public sector of Ukraine]. Kyiv: European Institute of Public Administration and Audit.
6. Sekretariat Komitetu profesiynykh standartiv (2002). *Posibnyk dlya zvitnosti po efektyvnosti vnutrishn'oho kontrolyu: dosvid vyshchikh orhaniv audytu v haluzi vprovadzhennya i otsinky vnutrishn'oho kontrolyu* [A guide to reporting on the effectiveness of internal control: the experience of senior audit bodies in the field of implementation and evaluation of internal control]. Copenhagen. Secretariat of the Committee of Professional Standards. P. 38. Available at: <https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/content/documents/others/ISSAI/ISSAI-9110-EN.pdf> (accessed 22 September 2019).